

Dette er kapittel 6 i studieboka
«Det norske samfunnssystemet i slutten av 20. århundret».
Øvrige kapitler kan lastes ned fra
<http://akp.no/ml-historie/pdf/studieboker/>

KAPITEL 6.

ANDRE STORE

SAMFUNNSMOTSIGELSER I 80-ÅRA

6.1. Distrikts-Norge

Småborgerskapet på landsbygda

Primærnæringene jordbruk, fiske, fangst og skogbruk er stort sett del av den småborgerlige sektoren. Det fins også kapitalistiske bedrifter, særlig i skogbruk og fiske. I reindrifta til samene fins en mer opprinnelig eierform, storfamilieeiendommen, men i nyere tid er den blitt mer lik småborgerlige vareprodusenter.

Før i dette århundret var det mange jordbruksarbeidere. Da arbeidet på brukene ble mekanisert, forsvant de fleste gardsarbeiderne. Også skogsarbeiderne er blitt færre. De vanligste gardsbrukene utover 60- og 70-åra var *familiebruk*, som ble drevet av bonden og familien hans eller hennes. Også fisket har i stor grad vært en småborgerlig næring. Nå er fisket i stadig større grad dominert av større fartøyer. I slutten av 1980-åra er de fleste fiskere ansatt mannskap.

I etterkrigstida ble *yrkeskombinasjonene* stadig hyppigere. Småbønder og fiskere hadde vansker med å skaffe nok inntekter gjennom bruket eller fiskebåten aleine. De tok jobber ved sida av, på anlegg eller i skogsarbeid, og ble «halvproletarer».

Forholdet mellom borgerskapet og den småborgerlige befolkninga i primærnæringene har flere sider.

På den ene sida har de sjøleiene bøndene, skogeierne, og tildels fiskerne, alltid vært i hovedsak en *politisk* støtte til systemet. De var sjøl eiendomsbesittere, og frykta at «sosialismen skulle avskaffe privateiendommen!» De fleste har stemt vanlige borgerlige partier. Storbøndene og de større fiskerne og skogeierne har mange tilknytninger til Høyre, og de mer vanlige bøndene (og mange fiskere) har følt seg hjemme i Senterpartiet (som før het Bondepartiet). Blant småbrukere og arbeiderne på landsbygda (skogsarbeidere, jordbruksarbeidere, vanlige fiskere) har AP hatt sterk innflytelse. I noen strøk (Hedmark, Finnmark) var også NKP en viktig kraft (kalt «ødemarkskommunismen»).

Kapitalismens vekst i Norge har basert seg på å dra ressurser, særlig arbeidskraft, ut av distriktene, her godt hjulpa av finansminister Gunnar Berge.

De herskende sjiktene har innordna disse næringene i den kapitalistiske samfunnsøkonomien gjennom markedsregulering og subsidier. Jordbruksprodusentene har blitt beskytta mot konkurranse fra billige importvarer ved tollgrenser. Til jordbruket, husdyrholdet og etterhvert også til fisket har det vært betydelige statlige overføringer. Dels var det et resultat av at den herskende klassen ønsket å beholde disse gruppene som politisk støtte, men også et resultat av at småborgerskapet i Norge har vært stort. Det har hatt innflytelse på Stortinget, og har derfor vært istand til å lage slike ordninger. Hensyn som å opprettholde matproduksjonen og bosettinga har også hatt noe å si.

På den andre sida er småborgerskapet på landsbygda og befolkninga i distriktene ei kilde til utnytting og utbytting fra den herskende klassens sida. Ekspansjonen i kapitalismen har basert seg på at arbeidskrafta til de nye kapitalistiske bedriftene ble «importert» fra landsbygda. (Samt fra kvinnene, og i 60- og 70-åra innvandrere.) Ei landsbygdbefolkning som kunne bli trekt til sentraene som arbeidskraft har vært ei forutsetning for den lange høykonjunkturen i kapitalismen i etterkrigstida.

Dessuten utnytter den herskende klassen all den produktive virksomheten som foregår i landbruket. Jordbruket og husdyrholdet er ei gjennomregulert næring. Storkonserner og stat kontrollerer betingelsene for næringen. Prisene er regulert, og avsetninga skjer gjennom omsetningsorganisasjoner som regulerer hele markedet. Meieriene, slakteriene, Statens Kornforretning og skogeiersamvirket er monopolbedrifter som behersker avsetninga, ofte imot interessene til bøndene, sjøl om disse bedriftene ofte er eidd av

landbruksorganisasjonene. Sterke kapitalkrefter har altså sterkt hold på næringene. Banker (både Statens Landbruksbank, forretningsbanker og sparebanker i distriktene) gjør profitt på utlån til bøndene. Alt bønder trenger i sin virksomhet (traktorer, kraftfor, gjødsel) er levert av store kapitalistiske konserner, som ofte har tilnærmet monopol innafor næringene, og som trekker ut så mye profitt de kan på leveransene.

Jordbruket, skogbruket og fisket er altså ikke noen «fri» næring innafor markedsøkonomien, men en gruppe produsenter innelåst i de rammene konserner og stat avgjør. Primærnæringene er *dominert og behersket* av den herskende klassen. I praksis har dette ledet til en svær nedgang i sysselsetting og bosetting i distriktene og på landsbygda.

Klassene blant befolkninga i primærnæringene

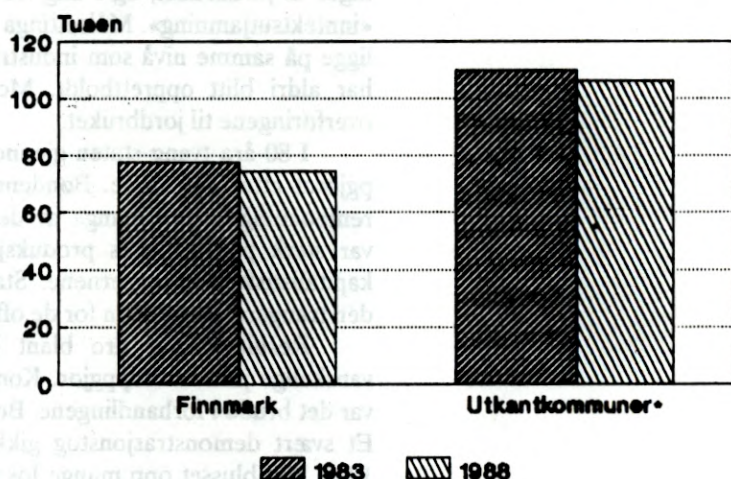
Befolkninga i primærnæringene tilhører ikke bare en klasse. Noen få storbønder med fabrikkproduksjon av dyr eller vekster, med ansatte gardsarbeidere, noen flere store skogeiere, og fiskebåtreidere er i borgerskapet. Mesteparten av befolkninga er småborgere, som baserer virksomheten sin på eget arbeid, men sjøl blant dem er det store ulikheter i eiendommer og inntekter. En enda større gruppe tilhører et lavere småborgerskap, med små eiendommer og forholdsvis små inntekter, og mange av disse glir gradvis over i arbeiderklassen. Ikke få av disse bruka er i praksis drevet av bondekona, som jobber på garden mens mannen har arbeid ute.

De større bøndene har lett for å oppnå en produksjon som de kan tjene bra på. De små strever på mindre og kanskje ulendte gardar med dårligere klima, og får mye mindre produksjon. Klassemotsigelser innafor næringene oppstår i forbindelse med fordelinga av de statlige overføringene. De som har herredømmet over politikken, kanalisere overføringene på en måte som favoriserer sentrale strøk og storprodusentene. *Det er storbøndene som har mest utbytte av de statlige overføringene i jordbruket.*

Primærnæringene er altså gjennomtrengt av et komplisert mønster av klasseulikheter og klassemotsigelser. Det er for eksempel krefter blant bøndene, spesielt innafor ledelsen av bondeorganisasjonene og storbøndene, som *ønsker* at bruk blir nedlagt, fordi de ønsker å bruke jorda slik at den gjenværende bruka blir større.

Samtidig står primærnæringene, som hovedsakelig er småborgerlige, i *klassekonfrontasjon* med de store kapitalistiske konsernene og den herskende klassens samlende organ, staten. Kapitalistiske monopoler kontrollerer kjøp fra bøndene og salg til dem, og staten kontrollerer overføringene. Denne klasse-

Nedgangen i folketallet i utkantene

• 28 kommuner, indre Østland og Nordland

gelsen blir uttrykt gjennom *jordbruksoppgjørene*. Hver år møtes staten og jordbruksorganisasjonene for å forhandle om størrelsen og fordelinga av overføringene, og om prisbetingelsene.

Sjøl om primærnæringene hovedsakelig er småborgerlige, betyr ikke det at småborgerskapet er tallmessig dominerende i distriktene og på landsbygda. Omfanget av offentlig sysselsetting, handel og andre tjenester, og industri gjør at det overveiende flertallet er lønnstakere.

STOPP OG TENK: Hva slags jordbrukspolitikk vil en sosialistisk stat føre i Norge?

Hovedlinjer fra 60-åra til inngangen av 90-åra

Gjennom 50- og 60-åra var den herskende linja å «struktur-rasjonalisere» primærnæringene (dvs. nedlegge småbruk og slå jorda inn under større bruk for å skape «bærekraftige» enheter). Gjennom dette skulle arbeidskraft til ekspansjonen i kapitalismen i tettstedene bli sikra, og utkantene bli mer «effektive». Fraflyttinga fra bygdene til sentrum var stor. Men folketallet i utkantene gikk likevel ikke drastisk ned, fordi fødselstallet fortsatt var høyt.

Fra slutten av 60-åra vokste mostanden mot denne politikken. Kampanjen mot EF-medlemskapet i 1972 var en del av denne bevegelsen. Hitra-opprøret i midten av 1970-åra, en

sterk protestaksjon blant småbønder, krevde skikkeligere overføringer til jordbruket, og tvang fram et politisk løfte fra staten om «inntektsutjamning». Målsettinga var at bøndernes inntekter skulle ligge på samme nivå som industriarbeidernes. Denne målsettinga har aldri blitt opprettholdt. Men det kom en opptrapping av overføringene til jordbruket.

I 80-åra tvang staten gjennom det ene dårlige jordbruksoppgjøret etter det andre. Bøndene fikk store problemer gjennom renteøkninga, fordi mange av dem hadde store lån. Prisøkninga var sterk på bøndernes produksjonsmidler, som de fikk fra de kapitalistiske storkonsernene. Staten strammet inn på grunn av den trangere økonomien for de offentlige myndighetene.

Resultatet var uro blant befolkninga på landsbygda, og vanskelige jordbruksoppgjør. Konflikten ble helt åpen i 1987. Da var det brudd i forhandlingene. Bondeorganisasjonene mobiliserte. Et svært demonstrasjonstog gikk gjennom gatene i Oslo i juni 1987. Det blusset opp mange lokale aksjoner. I Nord-Østerdal og noen andre steder startet bondeaksjoner som nektet å betale avdrag og renter til Landbruksbanken.

I 1988 gikk jordbruksoppgjøret raskere igjennom. Aksjonene hadde ikke vunnet fram, og ble nedlagt i 1988. Men vanskene for yrkesbefolkninga i primærnæringene, bortsett fra de større bøndene, skogeierne og fiskebåtrederne, fortsetter.

Den politiske utviklinga blant bøndene er splitta. Noen blir radikalisert. De fleste blir mer og mer desillusjonert. De har en tilknytning til Høyre, SP eller AP, men føler ikke at noen av disse partiene egentlig uttrykker politikken de trenger. De ser at næringen er underlagt den kapitalistiske utviklinga. Bare de større bøndene har tro på at de kan forsette i lang tid framover, og denne optimismen har også de som tror de kan ekspandere ved å ta over jord fra naboer som legger ned. Flere og flere har store deler av inntekta si ved siden av bruket.

Finnmarkskrisa

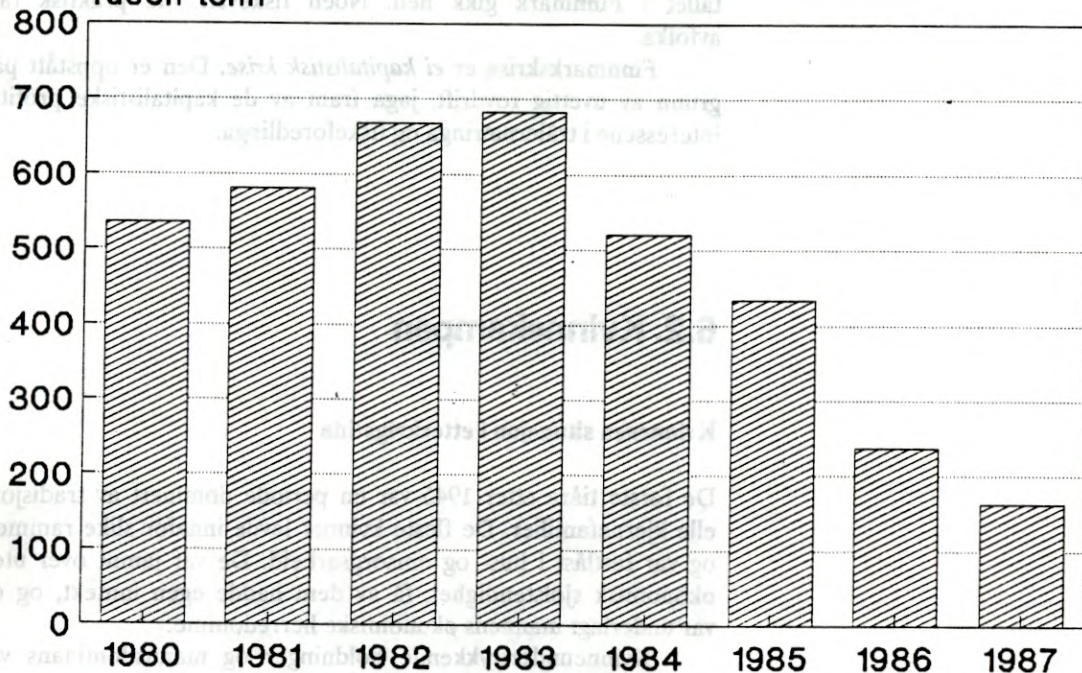
Finnmarkskrisa i slutten av 80-åra er et tydelig eksempel på hvordan betingelsene for en del av primærnæringene, fisket, utvikler seg og raseres innafor den kapitalistiske samfunnsordninga.

I Finnmark har næringslivet vært basert på fisket. Finnmark har alt i alt *rike* naturressurser. Noen hevder det er Norges rikeste fylke. Men utover 70- og 80-åra ble fiskeressursene tynt langt over det som var forsvarlig. Det skyldtes flere grunner. Forskerne ga i en periode overdrevne anslag på hvor mye en kunne fiske opp. Trålerflåten ble utbygd, og denne flåten renska effektivt i fiskebestandene. Ulovlig fiske foregikk, fangstene var større enn det en meldte inn, og maskevidden var ofte ulovlig

Fangstmengde landsatt i Finnmark

Fiskerikrisa mot slutten av 80-åra

Tusen tonn

Kilde: Fiskeridirektoratet

liten. Utenlandske trålere, russiske, polske, spanske m.fl. ble gang på gang tatt for ulovlig fiske.

Dette rovfisket ødela naturgrunnlaget. Det slo voldsomt tilbake utover 80-åra. Beregninger tyder på at noen av de viktigste fiskebestandene ble kraftig desimert gjennom 70-åra. Fiskeriforskere antok at i 1984 var seimengdene i nord under halvparten, bestanden av arktisk torsk under en fjerdedel, og arktisk hyse under en sjuendedel av hva den var ti år før!! (Statistisk Årbok 1985, tabell 165). I Finnmark gikk dette verst ut over loddefisket, som fikk en kollosal nedgang fra midten av 80-åra.

Havet ble svart og tomt. Selen invaderte langs kystene, mager og utsulta, på grunn av mangel på mat i havet. Fangstene gikk nedover, slik figuren viser. Også andre fangstfelt i Nord-Norge, som Finnmarksfiskerne var med på, hadde problemer. Lofotfisket etter skrei ga over 50 000 tonn i 1982 og 1983. I 1986 og 1987 var fangstmengden rundt 15 000 tonn. Småhvalfangsten tok omkring 2000 hval i begynnelsen av 80-åra, men under 400 i 1986 og 1987.

Dermed ble krisa et faktum i slutten av 80-åra i Finnmark. Fiskeriindustrien sto stille. Båtene sto på land. Arbeidsløsheten økte sterkt. Fiskerne hadde ikke råd til å betale renter og avdrag på lånene på båt, eller hus. Konkursene, både i bedriftene og for privatpersoner, økte sterkt, og mange flytta. Folketallet i Finnmark gikk ned. Noen fiskevær ble praktisk talt avfolka.

Finnmarkskrisa er *ei kapitalistisk krise*. Den er oppstått på grunn av uvetting rovdrift, jaga fram av de kapitalistiske profittinteressene i trålnærings og fiskeforedlinga.

6.2. Kvinnekampen

Kvinnenes situasjon i etterkrigstida

De første tiåra etter 1945 var en periode dominert av tradisjonelle kjernefamilier. De fleste kvinner levde innafør slike rammer, og var fastlåst i hus- og omsorgsarbeid. De var jamnt over uten økonomisk sjølstendighet, få av dem hadde egen inntekt, og de var underlagt mannens økonomiske herredømme.

Kvinneundertrykkende holdninger og mannsdominans var typisk. Abort ble bare foretatt på leger avgjørelse, og kvinnene var fraskåret fra å bestemme sjøl. Pornografi og prostitusjon ble det lite reagert mot. Kvinnenes kropp ble framstilt som mannens lystobjekt og salgsvare. Seksuell undertrykking var vanlig, kvinners seksualitet var undertrykt, kvinnelig homofili var tabuområder, og lesbiske ble diskriminert. Seksuelle overgrep som voldtekt og incest forekom i betydelig større omfang enn det som var offentlig kjent. De ble ofte skjult av skam og av vansker for kvinnene med å bevise overgrepene.

Utover i 1960-åra begynte den kvinnelige sysselsettinga å øke. Kvinnene hadde først helst deltidsjobber. Kvinnenes lønn var vanligvis svært lav. Det var en «spe-på-lønn», dvs. et tillegg til familieinntekta som mannen i hovedsak sto for. Kvinnene ble diskriminert på arbeidsmarkedet, og hadde store problemer med avansement. Menn gikk foran kvinner i ansettelser og opprykk, nesten uansett. Mannlige sjefer over kvinnelige underordna var vanlig på kvinnearbeidsplasser. Ofte slutta kvinnene å jobbe når de gifta seg, eller i hvert fall når de fikk barn, både fordi ideologien krevde det, og fordi det mangla tilbud om barnepass. Barnehager og daghem var svært dårlig utbygd.

Unge kvinner fikk fortsatt mindre utdanning enn yngre menn i 1960-åra. Kvinnene var i praksis mer eller mindre utestengt fra samfunnslivet ellers. I politikken var det få kvinner.

Kvinnekampens motsigelser: De kvinnelige lærerne var en sterk drivkraft i lærernes kamper i siste halvdel av 80-åra, men møtte hard motstand fra kvinneregjeringa, her ved forbrukerminister Anne-Lise Bakken.

Toppstillinger og ledende posisjoner ble nesten utelukkende besatt av menn. Kulturlivet var mannsdominert, og den herskende ideologien, som prega hva presse og kritikk trakk fram, diskriminerte kvinner i kunst, forskning og vitenskap.

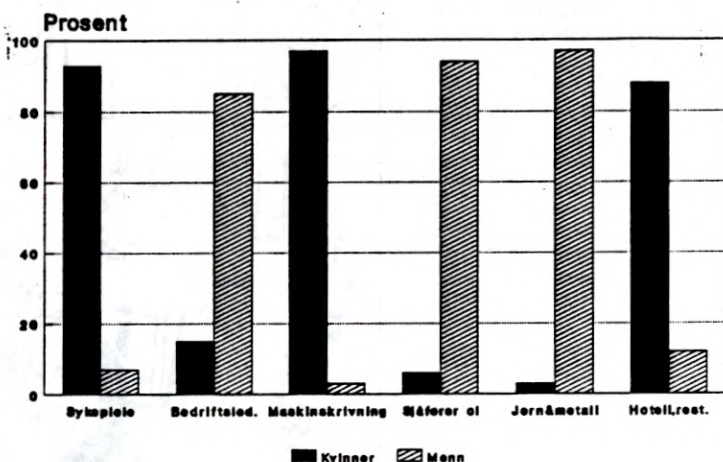
Kvinner arbeid og innsats var helt avgjørende for samfunnet, for omsorg for barn og eldre, hvile og «reproduksjon» av den mannlige arbeidskrafta, og for å tette igjen «hullene» der mannens lønn ikke strakk til. Kapitalens profitt var også basert på kvinners hjemmearbeid, og velferdsstatens omsorgsarbeid var i virkeligheten ikke stort annet enn et supplement til kvinnenes omsorg for barn og eldre. Men kvinnene var samtidig skjult i samfunnet, presset inn i bestemte, underordna og underlegne roller, utofor offentligheten. Kvinnenes plass i samfunnet var *annenrangs*.

Den nye kvinnekampen

Mye av dette kjønnssystemet fortsatte gjennom 1970- og 1980-åra. Men det var samtidig ei utvikling som løsna noen av hovedtrekkene, og på endel felt var kvinnenes situasjon annerledes i slutten av 1980-åra enn den var 20 år før.

Fra slutten av 60-åra og utover 70-åra kom ei oppblussing av kvinnebevegelsen. Den skjedde på mange plan. Nye kvinneorganisasjoner (som Kvinnefronten og Nyfeministene) vokste fram ved siden av de tidligere (Norsk Kvinnesaksforening, Norges

Det kjønnsdelte arbeidsmarked Prosent kvinner og menn i yrker 1986

Husmorforbund, m.m.). På kort tid fikk disse organisasjonene betydelig oppslutning. De var aktivistiske og satte sitt preg på mange politiske spørsmål. Også de politiske partiene ble pressa til å gjøre kvinnesak til et tema.

Kvinnene gikk inn i utdanningsvesenet i større grad enn før. Kampanjer starta for at kvinnene skulle velge nye utdanninger og ta sikte på nye yrker. Kvinnene «marsjerte» inn i yrkeslivet. I 1960-åra hadde noen få hundretusener kvinner inntektsgivende arbeid, i 1973 var det omlag 600 000, og i 1987 nesten 950 000. I 1987 hadde 62% av alle kvinner i aldersgruppa 16 - 74 år jobb (og 67 % av alle gifte kvinner), mot 77% av alle menn i samme aldersgruppe. I 1987 var 44% av alle sysselsatte kvinner.

Kvinnene gjorde opprør mot den undertrykte rolla i familien. 1970- og 1980-åra var prega av kampanjer for «andre kjønnsroller». Mannen skulle ta sin del av husarbeid og omsorg, og den patriarkalske autoriteten, og mannens voldelige undertrykking ble angrepet.

Den tradisjonelle kjernefamilien ble gradvis endra. Skilsmissetallene økte. En grunn var kvinners opprør mot mannsundertrykking, en annen kvinnes større sjølstendighet.

Abortkampanjen presset Stortinget til å gjennomføre sjølbestemt abort. Kvinneorganisasjoner reiste paroler mot pornografi og prostitusjonen.

Kvinnenes politiske rolle ble større. Flere kvinner ble politisk aktive, partier begynte å ta hensyn til kjønns sammensetning i nominasjoner.

Kvinneidretten fikk stor framgang, kvinner ble mer synlige på mange områder - i idretten, kulturen og vitenskapen.

Status i kvinnekampen er sammensatt. Kvinnekampen rykket fram som en av de *kraftigste og viktigste samfunnsmotsigelsene*. Kvinnespørsmålet er framme i den politiske kampen på mange felt, og kampen har hatt noen resultater. Men kvinnes situasjon har ikke endra seg grunnleggende. Mannsundertrykkinga gjennomtrenger fortsatt det kapitalistiske samfunnet i slutten av 1980-åra. Kvinners rolle i yrkeslivet er fortsatt underordna. Den gjennomsnittlige lønna for kvinnelige yrkesaktive ligger i praksis omlag like mye under gjennomsnittlige mannlønløner i slutten av 1980-åra som 15 år før. Den herskende ideologien er mannspreget. Vold mot kvinner er neppe noe mindre utbredt enn før, sjøl om offentligheten om det er blitt større. Kvinners hovedansvar for omsorg er fortsatt mønsteret.

Kvinneundertrykkinga er djupt festa i klassesamfunnet. De kvinneundertrykkende strukturene er knytta sammen med hele produksjonslivet og reproduksjonssfæren i den moderne kapitalismen.

STOPP OG TENK: Kan kvinneundertrykkinga bli fjerna under kapitalismen?

6.3. Den økologiske krisa og kampen mot den

Fra naturvern til økologi

Det svart-tomme havet utafor Finnmark var bare ei side av de økologiske ødeleggelsene som kapitalismen førte med seg utover 80-åra. Ødeleggelsene av ressursene, forrykkinga av den økologiske balansen, forurensninger og vansiringa av miljøet økte utover 70- og 80-åra.

Verden står nær ei katastrofal økologisk situasjon ved inngangen av 90-åra. Retninga på den nåværende utviklinga er udiskutabel, sjøl om en sjølsagt ikke kan overskue alle konsekvenser eller vite hvor fort situasjonen vil forverre seg. Alle som undersøker oppdager det. For eksempel står det i Regjeringas Langtidsprogram 1990-93: «Det synes nå klart at dersom den økonomiske veksten, energibruken og forurensningene fortsetter i det samme sporet som før, oppstår det uakseptable og uopprettelige miljøødeleggelser.» (St.meld. 4-88/89, s.23)

Ved inngangen til 1970-åra ble de økologiske spørsmåla ofte oppfatta som *naturvern*. Kampene dreide seg om å bevare uberørt natur, beskytte truete plante-, dyre- og fuglearter, og hindre at mulighetene til å oppleve vakker natur gikk tapt. Utover 70-åra og i 80-åra har enda større temaer kommet fram. Fra naturvern ble temaene mer og mer *ressursvern*. Det ble

tydelig at den nåværende samfunnsordninga betydde rovdrift på naturgrunnlaget for produksjonen. Framtidige generasjoner ville stå overfor manglende ressurser etter de nåværende plyndringene.

Naturvern og ressursvern gikk mer og mer over i temaet *vern av kloden*. Ikke så at naturvern eller ressursvern er lenger uinteressant, men på den måten at det har blitt klart at spørsmålet i siste instans dreier seg om menneskehetens muligheter til å fortsette sin eksistens på kloden i det hele tatt. At dyrearter forsvinner, natur går tapt, og enkelte ressurser uttømmes, er idag bare symptomer på det grunnleggende: At den kapitalistiske samfunnsordninga som i all hovedsak dominerer produksjonslivet og behersker naturressursene i verden, gradvis øder betingelsene for livet på kloden.

Naturkatastrofer og naturødeleggelser eksisterte før kapitalismen. Uvettig utnyttning av dyrearter, av naturgrunnlag og ressurser, har eksistert i tidligere samfunnsepoker. Men idag er slike spørsmål mer alvorlige. Den kapitalistiske samfunnsutviklinga har manet fram enorme krefter som kan påvirke og endre den økologiske balansen på kloden: Havstrømmer, jordtemperaturen, luftas egenskaper, betingelsene for planteliv og dyreliv, og i siste instans for menneskeliv.

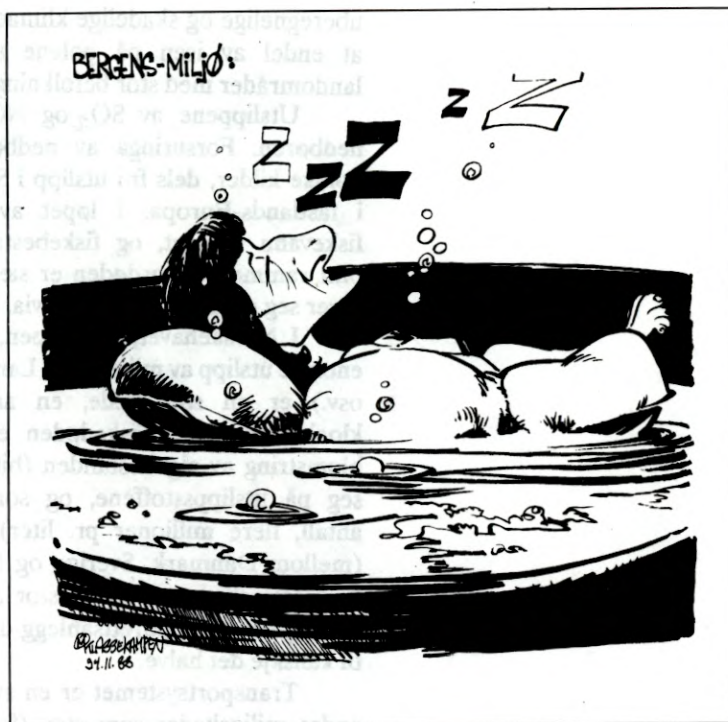
Den truende økologiske katastrofen idag er kapitalismens verk. Men sjølsagt er ikke andre samfunnsøkonomier automatisk «vaksinert» mot å gjøre det samme. Det statsbyråkratiske Øst-Europa har kanskje enda større miljø-ødeleggelser enn vesten. En sosialistisk planøkonomi som ikke tar hensyn til økologien, kan føre til de samme konsekvensene. Men det er likevel en avgjørende forskjell. Den kapitalistiske samfunnsøkonomien har ingen sentral planleggingsinstans med makt til å avgjøre. Den kapitalistiske samfunnsøkonomien er basert på at mange sjølstendige profittsøkende bedrifter og konserner styrer virksomheten sin etter hva som gir mest avkastning. En sosialistisk planøkonomi har bygd inn i seg et apparat som kan lede økonomien inn i økologisk forsvarlige baner, om den blir brukt! En slik sentral planleggingsinstans eksisterer ikke innafør kapitalismen.

De viktigste økologiske farene

I globalt perspektiv eksisterer det farer av enorm betydning. Det finnes også mer særegne miljøproblemer for vår del av verden, og for enkelte strøk i Norge.

Ved nedhogging av skogene i verden, som av regnskogene i Brasil, svekkes reproduksjonen av atmosfæren. På verdensbasis skjer det økning i ørkenområdene. Arealer som tidligere var skog eller dyrkningsområder for mat, blir «erobret» av ørken gjennom tørke, manglende vanningssystemer, brakklegging gjennom krig,

Livsfarlig lagring av gift ble avslørt i Bergen i 1988, men hvor er miljøminister Rønbeck?

nedhogging av verneskogen, og jorderosjonen. På lang sikt svekker dette matproduksjonen og kan øke sultproblemene i verden.

Utslipp til atmosfæren, spesielt av klorfluorkarboner (KFK, freongass) som kommer fra endel emballasjeproduksjon, kasserte kjøleskap, sprayflasker m.m. kan tynne ut ozonlaget. Ozonlaget er et sjikt i atmosfæren med mye ozongass, 2-3 mil opp, som absorberer (tar opp i seg) den farlige ultrafiolette strålingen fra sola. Ved tynnere eller manglende ozonlag vil solbestrålingen bli en uoverskuelig helserisiko. Utover 70- og 80-åra ble det oppdaget tegn til voksende hull i ozonlaget, spesielt i polområdene.

Gjennom det 20.århundret har det skjedd en enorm utbygging av transport, oppvarming, produksjonsutstyr osv. som drives med forbrenning av fossile brennstoffer som olje og kull (biltrafikken, sjøtransport, oppvarming ved oljefyring, elektrisitetsverk basert på kull eller oljeforbrenning m.m.). Dette leder til kolossale utslipp i atmosfæren av gasser, f.eks. svoveldioksyd (SO_2), nitrogenoksyd (NO_x) og kuldioxyd (CO_2). Spesielt utslippene av CO_2 kan bety langsiktige klimaendringer, i form av økning av jordas temperatur. Dette blir kalt *drivhuseffekten*: Disse gassene i atmosfæren slipper igjennom solstrålene, men reflekterer varmestrålingen fra jorda. Jordas varmetap til verdensrommet blir derfor redusert, og gradvis blir klodens varmebalance endra i retning av økt jordtemperatur. Det vil medføre at endel

uberegnelige og skadelige klimaendringer kan inntreffe, dessuten at endel av isen på polene smelter, at havet stiger og at landområder med stor befolkning kan komme under vann.

Utslippene av SO_2 og NO_x betyr forsurening av lufta og nedbøren. Forsuringa av nedbøren i Norge kommer dels fra norske kilder, dels fra utslipp i Storbritannia og industriområdene i fastlands-Europa. I løpet av 70- og 80-åra er tusenvis av fiskevann ødelagt, og fiskebestanden utdødd. Skogene er også blitt rammet. Skogsdøden er særlig sterk i Mellom-Europa, men sprer seg gradvis til Skandinavia.

I Norskehavet, Nordsjøen, Skagerak og Kattegat skjer det enorme utslipp av miljøgifter. Landbruket (med gjødsling, sprøyting osv.) er en stor kilde, en annen er industri, en tredje er kloakkutslippene. Fiskedøden er et resultat, et annet er oppblomstring av algebestanden (bitte små vesener som kan livnære seg på utslippsstoffene, og som kan forekomme i et enormt antall, flere millioner pr. liter). Sommeren 1988 var Skagerak (mellom Danmark, Sverige og Norge) og Nordsjøen rammet av kolossale skader. Det var stor algeoppblomstring, stor fiskedød, laks og ørret i oppdrettsanlegg døde, og selbestanden ble redusert til kanskje det halve.

Transportsystemet er en svær kilde til forurensninger, samt andre miljøskader som støy (for ikke å snakke om dødsfall og invalidisering). *Privatbilismen* med bensinmotorer er et av de mest ugunstige transportsystemene - økologisk sett - som er tenkbart.

Kapitalismens dilemma

Virkemåten til det kapitalistiske systemet er *hovedårsaken* til at utviklinga går i retning av økologisk katastrofe. Alle de økonomiske virksomhetene opererer for størst mulig profitt. Profitten øker (eller blir sikra) gjennom å holde utgiftene nede til vernearbeid, miljøinvesteringer på arbeidsplassene, renseanlegg av utslipp, og forsvarlig disponering av avfall. Oftest vil plagene av forurensninger ikke bli utgiftsposter for den kapitalistgruppa som er ansvarlig.

I kapitalismens historie er slitasje og nedbryting av arbeidernes helse på grunn av mangel på vernearbeid og investeringer i arbeidsmiljøet ikke noen kostnad for bedriftene. For tidlige dødsfall, uførepensjonering, kroniske lidelser har vært skjebnen for deler av arbeiderklassen gjennom hele den kapitalistiske perioden. Her har vi en del av årsakene til at arbeiderne har lavere gjennomsnittlig levealder enn borgerskapet, og dårligere helse.

På samme måte er det med de skadene bedriftene påfører omgivelsene, drikkevannet, lufta, bomiljøet. Gjennom hele kapitalismens periode har bedriftene sluppet røyken rett ut i lufta, og avfallsstoffer rett ut i havet, elva, eller på søppelplasser. Det

Brundtland-kommisjonen

Brundtland-kommisjonen, en internasjonal FN-komite for å utrede miljøsituasjonen i verden, leda av Norges statsminister, leverte rapporten sin, som het *Vår felles framtid*, våren 1987. Rapporten er skremmende lesning, som viser farene for kloden idag. Den illustrerer at økologien også er blitt et problem for den herskende klassen. Brundtland-kommisjonen prøver også å antyde hvordan verdenssamfunnet bør være om utviklingsretninga skal bli snudd. Her heter det at en trenger

- * et politisk system som sikrer effektiv medvirkning fra samfunnsmedlemmene i avgjørelsesprosessen
- * et økonomisk system som er istand til å skape overskudd og teknisk kunnskap på et sjølberga og bærekraftig grunnlag
- * et sosialt system som kan finne løsninger på de spenningene som skyldes ulikeverdig utvikling
- * et produksjonssystem som respekterer forpliktelsen til å bevare det økologiske grunnlaget for utvikling
- * et teknologisk system som stadig kan søke etter nye løsninger
- * et internasjonal system som fostrer bærekraftige mønstre for handel og finans
- * et administrativt system som er fleksibelt og har evnen til å korrigere seg sjøl

Men et slikt samfunnssystem er ikke mulig under kapitalismen! Det er Brundtlands-kommisjonens tragedie, at den er hengt opp i den kapitalistiske samfunnsordninga og derfor ikke kan ta avgjørende skritt for miljøet.

er billigst og enkelt for kapitalen, og mest profitabelt, altså mest i samsvar med den kapitalistiske sektorens virkemåte.

Bare i de siste tiåra har det vært forsøkt med noen kontroll av dette. Slike miljøødelegginger er også et dilemma for kapitalismen. Helseskader ødelegger arbeiderklassen, øker sykefraværet og senker den reelle pensjonsalderen, og slik kan arbeidernes evne til merverdiproduksjon bli svekka. De kan tvinge fram økte utgifter til helsestell og omsorg. Ressursødelegginga og miljøgiftene som spres innebærer etterhvert en fare for alle. Konfliktene mellom kapitalistene øker: Utslippene fra industrien som ødelegger skogen svekker kapitalistiske interesser i skogsnæringa. Utslippene til vann krever at kapitalistenes fellesorganer, stat og kommune, lager mere renseanlegg for drikkevannsforsyninga.

Noen av de mest framsynte delene av borgerskapet innser at den truende økologiske katastrofen vil underminere deres egen posisjon. Om de ikke greier å hankses med de økologiske problemene, vil vanskene være åpenbare og vanvittige i løpet av noen tiår. Men derfra til å gjøre noe med det, er avstanden lang....

Hvordan kan de økologiske problemene bli løst, når den kapitalistiske produksjonsmåten i prinsippet ikke anerkjenner noen

annen styring av produksjonen enn eiernes styringsrett, leda av profittmotivet? *Planøkonomiske prinsipper* er fremmed for den kapitalistiske samfunnsordninga.

Kan markedet løse det? Markedet i seg sjøl gir ingen straff for den som forurensar. Den norske staten vil ikke gjennomføre kontroll og reguleringer som setter norske kapitalister i en verre situasjon i konkurransen med utlandet. Det er noen metoder den kapitalistiske staten kan bruke: Lover, regler og forbud, pålegg. Men de blir bare fulgt motvillig. Det krever et svært kontrollapparatet, som ikke finnes. Gang på gang viser det seg at kapitalistene ikke følger lover og regler. De bryter pålegg, og tar ikke krav fra miljømyndighetene til følge.

STOPP OG TENK: Hva skiller en sosialistisk og en kapitalistisk samfunnsordning når det gjelder å organisere en økologisk balansert økonomi.

Miljøvern, profittjakt og hykleri.

1. Den norske staten krever av landbruket at det skal begrense giftutslipp og forurensninger. Men samtidig skjerpes effektivitetskravene i jordbruket, dvs. at staten krever mer effektiv produksjon. Bare ved å øke bruken av gjødsel, kraftfor, sprøyting osv. kan effektiviteten bli økt, altså ved mer miljøskadelige driftsformer. Er ikke staten hyklersk når den sier den vil ha mindre forurensninger, men gjør det umulig for bøndene å overleve uten mer bruk av kjemikalier?

2.«Under FN-konferansen i Wien forleden om beskyttelse av ozon-laget var 100 representanter for 25 land samlet for å drøfte vesentlige reduksjoner i fremstillingen av kjemiske stoffer som angriper ozonlaget. Men ingen avtale ble undertegnet, og USAs Richard Benedick anklaget EF-landene for unnfallenhet i kampen mot luftforurensningen. - EF-landene står for 75 prosent av produksjonen hvor stoffene inngår, men setter miljøvern i annen rekke og vil ikke gi avkall på profitt, hevdet Benedick.» (Aftenposten)

3. For å oppmuntre til miljøvern har Industriforbundet innstiftet en Miljøvernpris »for særlig betydningsfull innsats på miljøvernets område«. Blant de 12 prisvinnerne som fortsatt var i virksomhet i 1987, har 7 blitt tatt av Statens Forurensningstilsyn for ulovlige utslipp i tida etter de fikk prisen, 5 av dem så alvorlige at politianmeldelse har blitt vurdert. De 5 er Statoil/Bamble, 2 av Hydros bedrifter, Glomma Papp og Papir, og K.A.Rasmussen, Hamar. (Aftenposten 21. desember 1987)

Miljøkampen

Kamp for naturvern har lange tradisjoner. Men i 70-åra fikk den en ny dimensjon, i og med de truende økologiske katastrofene. I slutten av 1980-åra finnes det en rekke miljøkamporganisasjoner, som Natur og Ungdom, Bellona, Naturvernforbundet, og Framtiden i våre hender. Medlemstallet og antallet aktivister er økende. Kampen mot miljøkriminaliteten, for naturvern og naturressurser, er blitt en av de store politiske sakene. Også mange fagforeninger er involvert i miljøkampene. På flere av de industriarbeidsplassene som forurenses verst har arbeiderne gjennom fagforeningene gått i spissen for å stoppe forurensinga.

Også de tradisjonelle borgerlige partiene tar disse sakene opp. Miljøvern er blitt en nødvendighet for ethvert parti som skal prøve å slåss om velgere. Men for de vanlige Stortingspartiene er miljøvern en *taktisk* programvri. De frykter at danning av et reint grønt parti (slik det har skjedd i Finland, Vest-Tyskland, Sverige) skal gjøre innhogg i velgerskarene deres, og vil komme i forkjøpet.

Miljøkampen tar mange former. Et svært viktig felt har vært kampen innafor fabrikkportene, mot et forurensa arbeidsmiljø som kan påføre arbeiderne kreft, løsemiddelskader, og blyforgiftning, for å ta noen eksempler. På flere industriarbeidsplasser har dessuten fagforeningene vært aktive i å påvise og bekjempe skadelige utslipp, som på Hydro når det gjaldt kvikksølv, og på Norzink når det gjaldt forurensninga av Sørfjorden. Men det fins også fagforeninger som avviser krav om miljøtiltak pga. frykt for arbeidsplassene. Norges Naturvernforbund, Natur og Ungdom, Bellona og Framtiden i våre hender har gjort en rekke aksjoner i slutten av 80-åra som avslører uforsvarlig behandling av problemavfall, ulovlige utslipp og annen miljøkriminalitet.

6.4. Det Stortingspolitiske livet i 80-åra

Bak valgene: Samfunnsendringer og opinionssvingninger

Partienes oppslutning og partienes politiske linje gjenspeiler til en viss grad klassebakgrunnen for partiene. Om den samfunnsøkonomiske utviklinga reduserer klassegrunnlaget for bestemte partier, vil de ha vanskeligheter med å bevare oppslutninga. I 70- og 80-åra har dette først og fremst vært et problem for to partier: Senterpartiet, og Arbeiderpartiet.

SP har kjernegruppa si blant gardbrukere. AP har hatt arbeiderklassen, først og fremst på de større arbeidsplassene. Arbeiderklassen har ikke blitt mindre gjennom 80-åra. Men industriarbeiderklassen er blitt mindre, og APs grep om de andre

Sammen mot AP, men samtidig ikke vel i hverandres selskap? Høyres leder Syse og Krfs leder Bondevik.

arbeidergruppene har aldri vært så klart. Dessuten har APs langsiktige høyredreining, vekk fra de gamle interessespørsmåla for arbeiderklassen, løsna de tradisjonelle sterke bånd mellom AP og arbeiderne. Dette betyr ikke, i og for seg, at de slutter å stemme AP for godt. Men den sterke følelsesmesige bindinga, som for mange arbeidere i 30-, 40- og 50-åra gjorde det *umulig* å ha noe å gjøre med andre partier enn AP, er borte for nær sagt alle yngre arbeidere.

I Stortingsvalgene har dette gitt utslag i en langsiktig nedadgående tendens for AP og Senterpartiet.

Ustabiliteten i velgertilknytninga blir illustrert av svingningene for Fremskrittspartiet, spesielt etter Stortingsvalget 1985. Fremskrittspartiet samla opp uviljen, motviljen og misnøyen med de gamle partiene. Folk på høyresida som synes Høyre ikke protesterer sterkt nok mot høye skatter, eller synes de samrører for mye med pietistene i Krf, har gått til Frp. Den latente rasismen hos mange fikk et tilholdssted når Frp angrep asylsøkere og flyktninger.

Spillet i Stortinget

Kampen innafor den politiske eliten gjenspeiler klasseforholda og motsigelsene mellom klassene, men på en forvrengt og spesiell måte. De tar også form av at politikerne har ambisjoner om å gjøre seg kjent og æret gjennom politiske utspill, og de må bygge allianser og sikre sin egen politiske framtid.

Stortingsvalgene	1977	1981	1985	1989
Avgitte stemmer	2 304000	2 462000	2 605000	
Stemte ikke	476000	541000	495000	

		Stortingsvalg		Fylkes tings- valg
Prosent av stemmene	1977	1981	1985	1987
Arbeiderpartiet	42,3	37,2	40,8	35,9
Høyre	24,8	31,7	30,4	23,7
Kr.Folkeparti	12,9	9,4	8,3	8,1
Senterpartiet	8,6	6,7	6,6	6,8
Sosialistisk V parti	4,2	4,9	5,5	5,7
Fremskrittspartiet	1,9	4,5	3,7	12,3
Venstre	3,2	3,9	3,1	3,3
Rød Valgallianse	0,6	0,7	0,6	1,3

Stortingets sammensetning			
Antall representanter	1977-81	1981-85	1985-89
Arbeiderpartiet	76	66	71
Høyre	41	53	50
Kristelig Folkeparti	22	15	16
Senterpartiet	12	11	12
Fremskrittspartiet	0	4	2
Venstre	2	2	0
Sosialistisk Venstreparti	2	4	6
Ialt	155	155	157

Etter valget i 1981 hadde tre-partiene flertallet alene (79 representanter til H + Krf + Sp). Men de ønska ikke å danne felles regjering. Kåre Willoch leda fra 1981 til 1983 en rein Høyre-regjering. I 1983 ble regjeringa utvida med representanter for Krf og Sp. Høyre prøvde å danne en varig allianse for å få et bedre utgangspunkt for å fravriste AP regjeringsposisjonene for lengre tid.

Valget i 1985 reduserte treparti-regjeringa til 78 plasser i Stortinget, og regjeringa hadde ikke lenger flertallet bak seg om Frp gikk imot dem. Samtidig var regjeringkoalisjonen ramma av interne vansker. Den grunnleggende årsaken var motsigelsene mellom klassegrunnlaget til Høyre og Senterpartiet. SP vil verne næringsgrunnlaget for bøndene, og prøver å unngå for raske kutt i overføringene til landbruket, og andre tiltak som rammer utkantnæringene. H er for større skatteletter, og har lite sympati for overføringene til jordbruket.

Willoch-regjeringa falt våren 1986, og Gro Harlem Brundtland danna regjering. «Kvinneregjeringa» er den kalt, ettersom flertallet av ministrene var kvinner. Høyre, leda av Rolf Presthus, starta manøvrer for å overta regjeringstaburettene på nytt, høsten 1986 og våren 1987. De «borgerlige» hadde jo

Etter at Gro Harlem Brundtlands regjering overtok i 1986, kom det mislykkete forsøk fra Høyres leder Rolf Presthus på å styrte AP-regjeringa.

flertallet i Stortinget med Frp. Tilslutt forsøkte de å kaste Brundtland-regjeringa på et krav om større overføringer til jordbruket, noe H bare motvillig gikk med på. Men Frp gikk imot, og regjeringsjakta endte med parlamentarisk fiasko. Nå sprakk samarbeidet for alvor mellom H og Sp. Etter våren 1987 greidde ikke det «borgerlige flertallet» å samle seg om nye framstøt for å få regjeringa igjen, hverken i 1988 eller fram til valget 1989.

I praksis er AP i slutten av 1980-åra det eneste sikre regjeringalternativet. Hovedgrunnen til dette er, i tillegg til den parlamentariske situasjonen, at de mektigste deler av det kapitalistiske næringslivet ser seg best tjent med AP-regjeringa. De store kapitalistiske interessene hadde ingen spesielle ønsker om at Høyre overtok regjeringspostene etter kvinneregjeringa til AP. AP støtter eksportindustrien og utenlandsinvesteringene, vil ha Norge inn i EF, gjør ingen inngrep mot bankenes, forsikringsselskaper og storbedriftenes profittjakt, går inn for å redusere jordbruksoverføringene, og er langt mere effektive enn Høyre i å kontrollere arbeiderklassens lønnskamp. Det var helt tydelig at storkapitalens menn, som nok misliker AP noe på grunn av APs «sosialistiske» fortid, likevel syntes det var mer å hente fra APs kvinneregjering enn fra en samling «sprikende staur» (som Høyres regjeringskoalisjoner er kalt).

«Næringslivet foretrekker nemlig en Arbeiderpartiregjering ... Årsaken til det er at vi skaper mer harmoni i samfunnet. Og det tjener næringslivet på i det lange løp. ... Aksjemarkedets høye omsetning viser derfor at man i finansmiljøene har tiltro til at Regjeringens økonomiske tiltak vil virke.» APs sekretær Jagland til Dagens Næringsliv, 26. mars 1987.

STOPP OG TENK: Hva slags langsiktig utvikling regner du med at partiene vil få?

I dette kapitlet har vi....

- sett at det også er klassekonflikter blant bøndene
- analysert hvordan statlige reguleringer og store kapitalistiske konserner dominerer jordbruksnæringa
- beskrevet Finnmarkskrisa som ei kapitalistisk krise
- vist at tross endringer er kvinnes situasjon i samfunnet ikke blitt fundamentalt endra etter 1945
- tatt fram endel av hovedtemaene i kvinnekampen: Yrkesarbeid, utdanning, pornokampen, abortkampen, 6-timersdagen, kampen mot mannsundertrykkinga
- vist hvordan all informasjon peker i retning av at økologiske katastrofer nærmer seg
- påpekt det nær sagt umulige i at den kapitalistiske samfunnsordninga sjøl kan styre unna videre ødelegginger av miljøet sålenge profitten styrer
- sett på det Stortingspolitiske spillet i 80-åra

Dette er kapittel 6 i studieboka

«Det norske samfunnssystemet i slutten av 20. århundret».

Øvrige kapitler kan lastes ned fra

<http://akp.no/ml-historie/pdf/studieboker/>